

*Redigeret af Maria Davidsen, Johs. Nørregaard Frandsen,
Nils Gunder Hansen, Elisabeth Møller Jensen og Peter Simonsen*

Litteratur på stedet

Til Anne-Marie Mai

Syddansk Universitetsforlag

2013

Litteratur der ikke finder sted

Sonderinger i William Waagners liv og værk

Titlen på Anne-Marie Mais store trebinds litteraturhistorie *Hvor litteraturen finder sted* (2010-11) er selvfølgelig flertydig på en sjov måde. Den kan henvise til litterære lokaliteter, men den kan også forstås som en pointering af en ide om, at litteraturen, i og med at den eksisterer, altid er bundet op på en eller flere lokaliteter. Et af værkets grundlæggende udgangspunkter er i hvert fald, at litteraturen – og specielt litteraturhistorien – med fordel kan forholde sig til og få substans af de steder og konkrete miljøer, der spiller en rolle under litteraturens produktion, formidling og reception. I så henseende er der tale om en anden tilgang til litteraturen end i de fleste tidligere litteraturhistoriske arbejder, der ofte har et biografisk eller genrehistorisk præg. I *Hvor litteraturen finder sted* fokuserer Mai på de steder, hvor litteraturen opstår, cirkuleres og realiseres, og dermed er der tale om et andet univers end det, som hendes odenseanske kollega Morten Nøjgaard i sin tid havde i tankerne, da han navngav sit litterær-metodiske hovedværk *Litteraturens univers* (1974). Litteraturen er ikke (længere) ét univers, den holder til på mange forskellige adresser.

Anne-Marie Mais litterære universer eller steder er ganske mangfoldige, og de kan antage vidt forskellige fremtrædelsesformer; alt fra den traditionelle selviscenesatte præstegårdsidyl og punkdigterens hybel midt i storbyens vrimmel, til multimedieforfatterens globaliserede – til tider nærmest virtuelle – virkelighed og meget, meget andet. Også cirkulationen kan foregå på så radikalt forskellige lokaliteter som forlagsredaktioner, fra banegårdskiosker og i klasseværelser. Desuden kan stederne, hvor litteraturen "konsumeres", være alt mellem himmel og jord: oplæsningsaftener i forsamlingshuse, den daglige S-togsrejse eller derhjemme i lænestolen, bag computerskærmen eller på iPad'en. Og så er det kun de forholdsvis moderne litterære steder, jeg tænker på her.

Men hvad med den litteratur, der egentlig ikke har fundet et decideret hjemsted, som så at sige er opstået i et mellemrum eller er gået tabt undervejs? Og hvor holder den litteratur til, der ikke har fået adgang til litteraturhistoriens fine selskab? Hvor hører de glemte, bortgemte og oversete værker og forfattere til? Hvad med de litterære landevejsriddere, omvandrende trubadurer og andre farende svende? Hvad er der blevet af den tradition af skrivende, syngende og fortællende vagabonder, der på mange måder minder om middelalderens skjald, der bevægede sig fra kongsgård til kongsgård og lovpriste eller gennem-

heglede de tilstedeværende magthavere og honoratiores? Hvor er det blevet af, dette tit ludfattige litterære rækkerpak af "skøjere", natmænd og tiggere, der lige akkurat klarede til dagen og vejen (!) ved at optræde på dyrskuer og i baggårde eller ved at falbyde deres skillingsviser og småtryk til gud og hvermand?

Denne litterære underklasse har sjældent haft et stabilt hjem at vende tilbage til eller været i stand til at etablere varige relationer til hverken forlæggere, formidlere eller læsere. Og efter de involveredes bortgang er der næppe blevet opkaldt veje eller pladser efter dem, og deres "værker" er tit havnet i litteraturhistoriens glemmebog. I bedste fald er deres tekster blevet trykt og bevaret og er ikke bare "blowin' in the wind". Men flertallet af de værker, der så alligevel nåede at komme på tryk, fik ofte ikke anden skæbne, end at de blev glemt, smidt ud eller landede på bogudsalgsbordene til kilopris – eller noget, der var værre. At disse tekster så let kunne forsvinde, skyldtes ikke mindst, at de sjældent var boghåndværk af særlig god kvalitet. De fleste af disse brochurelignende udgivelser blev fremstillet så billigt som muligt, og tit var de ikke indbundet eller f.eks. blot forsynet med et (blåt) omslag af karduspapir.

At dømme efter de senere årtiers litteraturhistoriske værker er langt de fleste af disse tekster simpelthen gået i glemmebogen. Det virker, som om denne litterære underskov er blevet stedløs eller husvild, og det kunne næsten se ud, som om den – med undtagelse af et par bibliotekseksemplarer på grund af pligtafleveringen – ikke har fundet sted.

Men engang imellem dukker der navne op fra den litteraturhistoriske kul-kælder, der enten viser sig at have særlig æstetisk interesse eller kaster et andet lys over en litteraturhistorisk periode. Der kan være tale om et enkelt forfatterskab eller sågar en hel litterær subkultur, der på grund af et forskningsmæssigt paradigmeskift revurderes og således får en forsinket reception – eller sågar fører til oprejsning og en sjælden gang sågar til en senere kanonisering. Blandt de ganske få eksempler herpå kan Ernesto Dalgas' *Dommedagsbog* (1903) og Harald Kiddes *Helten* (1912) nævnes.

Men spørgsmålet er stadigvæk, hvordan man egentlig kan studere denne store anonyme mængde af stedløs, husvild eller ikketilstedeværende litteratur? Hvad får man i grunden ud af det? Og hvordan kan man lukke op for en dialog med et litterært materiale, som litteraturhistorisk endnu ikke er blevet stedfast?

Nærværende essay er en første sondering i dette felt, dvs. at teksten bærer præg af at være et forsøg på at opspore, kortlægge og på en måde "stedfæste" en sådan glemt litterær skæbne, nemlig digteren William Waagner (1900-42). Teksten tager først bestik af de spor, som forfatteren efterlod i det danske litterære landskab, dernæst tager den pulsen på selve forfatterskabet, og til sidst præsenteres – forsøgsvis – en konklusion vedrørende forfatterskabets manglende litteraturhistoriske reception.

Det efterfølgende er i bogstaveligste forstand et forsøg på at "placere" en glemt litteraturhistorisk skæbne.

Fra fiktionsfigur til forfatter

Første gang, jeg stødte på William Waagner, var, da jeg beskæftigede mig med Poul Vads (1927-2003) store roman *Kattens anatomi* (1978). I dette hovedværk i dansk grotesk-realisme – "en labyrintisk fiktion af fornemt internationalt format" (Skyum-Nielsen 2013) og et af de værker, der i 1970'erne "udfordrede romangenren" (Mai 2010-11: 3, 285) – rejser romanens hovedperson, Elias Lønn, sammen med sin kone med tog fra Silkeborg til Hammerum. Under en stor del af rejsen deler ægteparret Lønn kupe med en vis Vagn Wågner, en fiktionsfigur, der til dels viste sig at være modelleret over den skandaleombruste tyske lyriker William Waagner (Van der Liet 1997: 302-03). Vad introducerer romanpersonen Vagn Wågner på følgende måde:

Hr. og fru Lønn var gået ind i en kupé hvor de befandt sig i selskab med en tredje rejsende, som sad der i forvejen, en midaldrende mand med en kæmpemæssig kuffert, hvis hotelmærker i strålende farver med navnene på kendte og ukendte byer i fjerne lande og på andre kontinenter fik dem til at tænke på eventyrets flyvende kuffert. (Vad 1978: 15)

Og da denne vagabond selv får ordet, erklærer han:

Hvad mig angår [...] blev jeg altid tvunget af omstændighederne til at bryde op og begive mig ud på en eller anden lang rejse bedst som jeg var i færd med at finde mig til rette der, hvor jeg var. Det var nu min skæbne. (Vad 1978: 33)

Længe før beskæftigelsen med Poul Vads forfatterskab havde jeg læst Tom Kristensens (1893-1974) roman *Hærværk* (1930), hvor der optræder en romanperson ved navn Stefan Steffensen, som ifølge flere kilder (Bjørnvig 1991: 98-99; Andersen 1993: 545, 549-52; Aalund 1993: 11) også skulle være inspireret af selvsamme William Waagner. I *Hærværk* introduceres Steffensen/Waagner med de følgende markante ord:

Bagefter kom Stefan Steffensen med lange Karavaneskridt, uden Hensyn til Stuens Proportioner. [...] Jastrau skævede nervøst hen til ham, havde mest Lyst til at blive rasende. Stefan Steffensen! Naa, det var ham. Digteren i Ungkommunisternes lille Organ "Hammeren". Der var noget ovalt og barnligt ved Ansigtet; men Læberne var stive og fremtrædende som af en uforklarlig Vrede. (Kristensen 1930: 14)

Tom Kristensen lagde ikke skjul på, at han var dybt fascineret af denne Waagner, og i digtet "Blandt åndens fyrster" (1931), som først blev offentliggjort i Kristensens sidste digtsamling, *Med disse øjne* (1972), henvises der – om end indirekte – også til Waagner (Kristensen 1979: 354-56). I dette lyriske portræt af digteren indgår et antal iøjnefaldende ord og vendinger. Digtets sceneri er et drukgilde med digterkollegaer, heriblandt "en selvindbudt, en jyde", der er en vildbasse, "som var han tre bersærker". Desuden gøres der opmærksom på, at de tilstedeværende piger "fandt hans ord og kærtegn uanstændige".

Tom Kristensen kendte faktisk William Waagner ganske godt. Han havde ikke blot anmeldt et antal af Waagners bogudgivelser, men han lærte ham også personligt at kende i begyndelsen af 1920'erne (Andersen 1993: 549-52) og korresponderede med ham. I et interview, Thorkild Bjørnvig lavede med Tom Kristensen i begyndelsen af 1970'erne, dukker Waagners navn – mere eller mindre i forbigående – op. Samtalen kredser om Kristensens store litterære forbilleder og persongalleriet i *Hærværk*. Men så skifter Kristensen pludselig kurs fra Joyce, Verlaine og Nietzsche:

Men så var der en mand, der hed William Waagner, og som en tid kom i min lejlighed i Istedgade. Det var en forfærdelig forbryder. Ja, og en god digter, og jeg blev blandet ind i hans voldtægtsaffære og var i forhør. Vanvittigt! Nej ikke forhør, men jeg var oppe på politistationen og blev spurgt ud. Og så stillede opdageren sgu det latterlige spørgsmål om ham, om der var noget forbryderisk i hans digtning. Så sagde jeg: "Det kan jeg ikke sige. Så er der mere forbryderisk i min digtning." Så opgav han det spørgsmål. Men Waagner havde jo lavet noget. Han havde voldtægt en lille pige. Voldtægt eller ikke voldtægt. Ja det var en slags voldtægt. (Bjørnvig 1991: 98-99)

Ud over hos Poul Vad og Tom Kristensen efterlod Waagner også litterære spor hos den næsten jævnaldrende forfatter Jens August Schade (1903-78), hvis digtsamling *den levende violin – aandelige sange og sanselige* (1926) endda rummer et digt, der ligefrem er opkaldt efter vores Waagner:

WILLIAM WAAGNER

En oldnordisk ildfuld styrke
synger gennem dit sagte sind
du svajer din ryg som et vældigt træ
med kvædende blade i Jylland

du lever saa ensomt med hang til rus
et sted i dit ensomme jyske hus
hvor viben skriger om kap med vinden
og dig som synger saa smukt om kvinden

og vesterover har jeg altid længtes
for der er piger med sang i skørtet
og der er stederne jeg er fra
der fandt jeg en dag mig selv paa jorden

og der er hav og lyng og lykke
og alt som i oldtid og evige sange
– i et lynvejr ser jeg din skikkelse staa
som et tonende træ i dit syngende land
(Schade 1926: 39)

Det indtryk, man med udgangspunkt i disse direkte og indirekte litterære spor får, er, at Waagner var en ærkejysk digter, der også benyttede sig af jysk dialekt og stod med begge ben solidt plantet i den vestjyske muld. Men samtidig peger Poul Vads karakteristik, med den kæmpemæssige flyvende kuffert, i stik modsat retning. Hos Vad er der tale om en person med et omfattende og eventyrligt rejseliv, hvilket også antydes af Tom Kristensens metafor "Karavaneskridt". Selvfølgelig skal man være påpasselig med alt for hårdhændet at sætte lighedstegn mellem Vads og Kristensens mere eller mindre opdigtede fiktionsfigurer, men tillad mig denne dristighed under detektivarbejdet med Waagner.

Så er der Jens August Schade, der i sin karakterisering af digteren Waagner fokuserer på, at han "lever saa ensomt med hang til rus" og samtidig "synger saa smukt om kvinden". Rusen og hans hengivenhed til kvindekønnet indgår i øvrigt såvel i portrættet af Steffensen i *Hærværk*, som i Poul Vads Vagn Waagner. Og ud over at Tom Kristensen fremhæver, at Waagner/Steffensen kommer og går, som det passer ham, og at han på ingen måde tager hensyn til Jastraus borgerlige normer, antyder Kristensen også et andet iøjnefaldende personlighedstræk, som han forsøger at indfange med udtrykket "en uforklarlig Vrede".

En eller anden form for ulmende arrigskab og forbitrelse mærkes også i Jens Andersens store biografi om Tom Kristensen, *Dansende stjerne* (1993), hvor Waagner omtales som en ustyrlig original, der som en social kamikazepilot var med til at gøre livet svært for sig selv og ødelagde sin egen karriere som forfatter:

Jo, der var exentrisk format over Waagner, hvis umiddelbarhed og primitivitet gang på gang skabte konflikter. Flere gange i løbet af tyverne røg Waag-

ner i spjældet for sin seksuelle adfærd, der var udenfor lands lov og ret i den forstand, at den hverken gik af vejen for gifte eller mindreårige kvinder. [...] Waagner [føjte] sig ikke skyldig i nogen forbrydelse. Han havde ikke gjort noget, der stred mod hans natur, mente han. Alle anklagerne for usædelighed, blufærdighedskrænkelser og voldtægt, samt de deraf følgende retssager og fængselsophold resulterede i et had og en oprørstrang mod det borgerlige samfunds regler og autoriteter, og ansporede ham til flere ulovligheder. Waagners natur bremsede den store digteriske karriere, han var blevet spået, af først og fremmest Tom Kristensen. (Andersen 1993: 551)

Tilsvarende har også Aksel Sandemose (1899-1965) – som havde oplevet Waagners vanskelige sind i sine unge dage – givet udtryk for: "*William Waagner*. – Han som tænkte så mang en tanke, som var rigtig, men få som ikke var vansiret af hat" (Sandemose 1999: 101-02).

Undersøgelsen af de litterære levner efter William Waagner, som jeg i årenes løb var stødt på, fik – om man så må sige – yderligere glans, da jeg læste lyrikeren og kritikeren Lars Bukdahls blog 8. oktober 2010, hvor han citerer den første strofe af Waagners digt "Vildskabens Sang" fra *Vildskab og Lykkerus* fra 1923 (også genoptrykt i Aalund 1992: 45-47). Bukdahl kommenterer hverken digtet eller digteren, men nævner blot, at han købte Bente Teilmann Aalunds *William Waagner 1900-1940. Digte i udvalg* under et besøg i Holstebro. Ikke desto mindre kan man fornemme et vist valgslægtskab mellem Bukdahls og Waagners radikale og normbrydende lyriske universer.

Sonderingerne i de ovennævnte litterære spor efter William Waagner førte fra en fiktionsfigur til en historisk person og til sidst ind i et forfatterskab. Eller, formuleret lidt anderledes, så var startpunktet blot et navn i Poul Vads roman *Kattens anatomi*, som hen ad vejen blev mere og mere håndgribeligt og førte til et indtil videre stort set ukendt forfatterskab.

Den bærbare Waagner

En ting, der umiddelbart springer i øjnene, når man betragter William Waagners forfatterskab, er bøgernes ringe størrelse. De fleste af bøgerne måler typisk et sted mellem ca. 12 x 17,5 cm og 14 x 22 cm, mens sideantallet varierer fra ca. 16 til maks. 142 sider, idet de fleste dog er tættere på de 16 sider end de 142. Trods udtalelser – bl.a. i efterordet til *I Brylluppets Morgenrøde* (1925), hvor Waagner stiller mere omfangsrige værker i udsigt – holdt han sig fortrinsvis til små bøger med et begrænset antal sider. Omfanget, eller måske rettere bøgernes "bærbarehed", må have været en vigtig overvejelse for William Waagner. Formodentlig afleverede han mange af bøgerne selv hos sine læsere, noget, som subscriptionslisterne bag i mange af dem også ser ud til at vidne om.

Listerne opregner ikke blot abonnenternes navne, men også deres stillinger og bopæl, og derved får man indblik i sammensætningen af Waagners kernelæsere, såvel hvad deres køn, geografiske spredning som sociale tilhørsforhold angår.

Det korte af det lange er, at bøgernes omfang – og vægt – rent faktisk betød noget for en forfatter som Waagner, der måtte rejse land og rige tyndt for at falbyde sine værker. I 1939, dvs. 20 år efter debuten *Drengens Sange* (1919) og i en periode, hvor Waagner litterært og personligt var havnet i en alvorlig krise, beskrives hans privatliv (i en observationsrapport fra sindssygehospitalet i Viborg!) på følgende måde: Han opholdt sig "adskillige Steder rundt omkring i Landet, ofte paa Rejse fra Sted til Sted, angiveligt for bedre at kunne komme i Kontakt med Folk med Salg og Subscription af Obs.s Digterværker for Øje." (KB: Tilg. 316).

Waagners rejseliv skulle altså "angiveligt" være litterært motiveret, idet det var måden, hvorpå han kunne vedligeholde sine kunstneriske kontakter og – ikke mindst – reklamere for nye bøger og aflevere de bestilte eksemplarer. Denne form for cirkulation er i nutidens litterære system gået fuldstændigt af brug. Bortset fra "fænomenet" Sigvaldi, som falbød sine små hæfter fra en barnevogn på Strøget i begyndelsen af 1970'erne, er der vist ikke mange seriøse forfattere, der i efterkrigstiden har formidlet deres værker på en så håndgribelig facon. Desuden er der mig bekendt ikke mange forfattere eller forlæggere, der i dag anvender subscriptions- eller prænummereringssystemet. Men hvem ved? Internettet revolutionerer i disse år hele den kunstneriske produktionslogik inklusive det litterære system, hvilket gør det svært at spå om, om ikke tidligere tiders produktionsformer vender tilbage, vel at mærke på nye præmisser.

I hvert fald peger i William Waagners tilfælde bøgernes bærbare formater – og til dels også den geografiske spredning af abonnenterne – i samme retning som det indtryk, man får af hans fiktive dobbeltgængere, nemlig at han havde en aldeles omflakkende tilværelse. Og for alligevel at gøre bøgerne, bortset fra det litterære indhold, attraktive for potentielle købere var de udstyrsmæssigt ofte små boghåndværksmæssige perler. Omfangsmæssigt set uanseelige bøger som *I Julehelg* (1920) og *Perikum* (1926) kendetegnes af overmåde flotte typografiske detaljer såsom vignetter og en udsøgt typografisk sats, og desuden er bøgerne tit trykt på kvalitetspapir.

Som sagt findes der bagest i mange af Waagners bøger tit subscriptionslister, dvs. fortegnelser over personer, der har bestilt bogen på forhånd og – formentlig – også forskudsbetalt den. Selvfølgelig havde disse subscriptionslister også en vis markedsføringsstrategisk betydning, for nu kunne man få syn for sagn og se, hvem der ellers havde vist interesse for den pågældende bog. Og der er sandelig en del store navne med på listerne. Blandt de mest iøjnefaldende købere er den senere nobelpristager Knut Hamsun (og hans kone Marie), danske forfattere som

Agnes Henningsen og Johs. V. Jensen, professorerne Vilhelm Andersen og Harald Høffding, en del billedkunstnere, men også trafikassistenter, jurister, dommere, boghandlere, osv., osv. Særligt iøjnefaldende er det store antal af lovens håndhævere, hele spektret fra jævne politibetjente og toldbetjente til landsretsdommere. I 1875 var der i Danmark blevet indført en fremmedlov, der forbød fremmede "rejsende" at opholde sig i landet, loven blev først ophævet i 1953, og derfor er det ikke overraskende, at den vagabonderende Waagner tit kom i mere eller mindre ufrivillig kontakt med myndighederne.

I de senere bøger nøjedes William Waagner ikke blot med at "skilte" med købernes navne, men han gik sågar over til at krydsklippe fra private breve og avisanmeldelser for på den måde at reklamere på en mere håndfast, og vel også lidt skinger, måde for sine værker.

Hovedparten af Waagners bøger blev trykt på små håndværkstrykkerier i Midt- og Nordjylland, navnlig Thomsens Bogtrykkeri i Holstebro, S. Sørensens Bogtrykkeri sammesteds og Nis-Hanssens bogtrykkeri i Struer stod bag flotte udgaver. Herudover blev mange titler trykt i såvel en regulær udgave som i mere bibliofile særudgaver, på kunsttrykpapir, med særlig indbinding og/eller nummereret og/eller signeret af forfatteren. Eksempelvis blev Waagners anden bog, *I Julehelg*, ifølge kolofonen trykt i 350 eksemplarer, hvoraf 240 på kunsttrykpapir. En af Waagners sidste bøger, *Europarejsen* (1936), indeholder en interessant lille note om det samlede oplagstal: "William Waagners Digtsamlinger er tilsammen trykt i 12,100 [sic] Eksemplarer foruden et mindre Udvalg paa 8 Digte som er trykt i 6000 Eksemplarer."

Langt de fleste af Waagners udgivelser kom på "eget forlag", hvilket indebærer, at han ikke behøvede at tage hensyn til en forlægger eller redaktører. Og forfatterens egenrådighed kan mærkes: Især når bøgerne er forsynet med en epilog, udbreder Waagner sig gang på gang om sin vedvarende dårlige økonomi, harcelerer over manglende anerkendelse og er ude med riven efter navngivne avisredaktører eller andre personer (især litteraturanmeldere), som han tilsyneladende havde et horn i siden på. Spørgsmålet er, om disse syrlige og uforsonlige efterord ikke i længden kom til at virke mod hensigten og snarere skadede end gavnede hans karriere.

Europarejsen er blandt Waagners sidste publikationer og i grunden én stor reklamebrochure, der indeholder ti små skitser fra et ophold i Finmarken (s. 7-26) og en enkelt lidt større rejsebeskrivelse (s. 27-39) med titlen "Europarejsen". Hele arrangementet er en appetitvækker for et stort værk om en flerårig rejse igennem store dele af Europa i begyndelsen af 1930'erne, et værk, der imidlertid aldrig blev til noget. Bagest i bogen, som er på 46 sider, findes der en sektion på syv sider med en citatkavalkade fra breve og anmeldelser af tidligere Waagner-bøger. Men hele bogen virker stik imod hensigten, og især den fyldige citatmosaik lyder mildest talt markskrigersk.

De fleste af Waagners bøger udkom omkring juletid, og julen er også en tematisk genganger i forfatterskabet. Bøgerne var således klart tilrettelagt med henblik på årets betydeligste festdage, noget, som også fremgår af en bogtitel som *I Julehelg* (1920) og flere af digtene rundt omkring i forfatterskabet, og det kan udmærket have været en metode til at øge bøgernes salgspotentiale. Men juletemaet bliver også flertydigt, idet forfatterskabet samtidigt kendetegnes af andre, til dels stik modsatte emner og temaer, såsom den forholdsvis vilde og ganske konkret-erotiske kærlighedslyrik, den romantiske lovprisning af rejselivet og en del naturlyrik, der især – til dels på dialekt – besynger Jylland. Mindst lige så iøjnefaldende i Waagners forfatterskab er en række digte og novellefragmenter om samerne i Finmarken. Eksempelvis rummer også den forholdsvis store digtsamling *Vildskab og Lykkerus* (1923) afdelinger med titler som "Fra Lapmarken" og "Trækfugledraget", og i *Europarejsen* fylder rejseskildringen fra Finmarken faktisk over halvdelen af bogen.

Interessen for samerne skal forstås som et dybfølt valglægtskab med denne "urbefolkning", der bundes i en slags Walt Whitmansk oprindelighedskult og civilisationslede:

Et af Hovedtrækkene hos Lapperne er deres Mangel paa Blufærdighed. [...] Saadan betragtede Lapperne uden Undtagelse enhver Fremmed, der kommer i disse Egne, som et Offer, deres Gud har sendt dem til Afklædning. (Waagner 1936: 13)

I Waagners forfatterskab er altså rejselyst, udlængsel og hjemve lige så væsentlige emneområder og motiver som kærlighed og hjemstavnen. Større kontraster finder man næppe i mellemkrigsårenes danske lyrik. At Waagners kærlighed til det åbne og forblæste hedelandskab sydvest for Holstebro og dets folk var gensidig, fremgår bl.a. af, at der blev produceret fine porcelænsplatter med Waagners portræt på.

Foto: Henk van der Liet, 2013

Klenodier

Bedrev Waagner, med sine markedsføringstricks, en form for litterært bondefangeri? Næppe. Selv om han ikke holdt, hvad han lovede, så tyder kilderne på, at han det meste af tiden virkelig var ludfattig og måtte hutle sig igennem tilværelsen. Og selvfinansiering tillod simpelthen ikke større værker. Ikke desto mindre leverede han faktisk ofte bøger – hvis de blev trykt – af forholdsvis høj kvalitet såvel indholdsmæssigt (især digtsamlingerne) som konkret, i form af gedigent boghåndværk.

Eksempelvis er den lille, sekstensiders digtsamling *Perikum* (dateret julen 1926) et klenodie, der digterisk vidner om et stort lyrisk talent, men også rent materielt var et opvisningsnummer i, hvad et lille dansk provinstrykkeri kunne præstere i mellemkrigstiden. Bogens papir er af høj kvalitet, og kolofonen oplyser, hvem der har udført den meget flotte sats (Daniel Viggo Naae), og at bogen er trykt af Simon J. Gullander på Thomsens Bogtrykkeri i Holstebro. I øvrigt blev Viggo Naae (1899-1973) en af moderne dansk boghåndværks pionerer, og i 1930'erne var han en af initiativtagerne til den vigtige typografsammenslutning Grafisk Cirkel.

Det står klart, at Waagner tit tog munden for fuld, når han omtalte sine fremtidsplaner og bogprojekter. I efterordet til *I Brylluppets Morgenrøde* (1925) gør forfatteren således opmærksom på, at han har flere bøger på tegnebrættet, og han meddeler, at:

Skøjeren synger, som jeg ved forskellige Lejligheder har omtalt, nu foreligger i Manuskript. Denne Versbog bliver paa mellem 250 og 350 Sider – kanske de 400. Dette vil af økonomiske Grunde afhænge af Subskribenternes Antal. Det er min Hensigt ved Udsendelsen af den store Samling Digte at skaffe den fornødne Sum for at kunne rejse til Canada. (s. 44)

Hvis man imidlertid tager *Skøjeren synger* (1927) ned fra de støvede hylder, viser det sig, at Waagner havde taget en ordentlig mundfuld, idet bogens subscriptionsliste godt nok er imponerende med ca. 300 navne, hvoriblandt igen Knut Hamsun, den højst interessante men stort set glemte forfatter Louis Levy (1875-1940) og formanden for Dansk Forfatterforening Sophus Michaëlis (1865-1932), men selve teksten er på lige akkurat 100 sider. Altså langt fra det bebudede omfang på flere hundrede.

I efterordet til *Brylluppets Morgenrøde* annoncerer Waagner en samling noveller (det må være *Da H.C. Andersen kom til Strinthus* fra 1927, det drejer sig om) og romanen "Jagildet. Den vil fylde 5-600 Tryksider" (s. 45), et værk, som – så vidt vides – aldrig blev til noget.

I Brylluppets Morgenrøde er i mange henseender en af de mest interessante digtsamlinger fra Waagners hånd. For det første, fordi den indeholder et antal

meget forskellige digte, men frem for alt, fordi de fleste er mere eller mindre åbenlyst erotiske. For det andet, fordi den rummer et par digte på vestjysk dialekt. Den tredje grund til ekstra opmærksomhed er de mere personlige eller måske ligefrem private indslag i bogen, såsom sølvbryllupssangen til forældrenes sølvbryllup (s. 31-32), en lille lyrisk, formentlig selvbiografisk skitse af et mellemværende mellem mand og kone (s. 35-37) samt et iøjnefaldende efterord (s. 44-48).

Apropos privatlivet – meget findes der ikke om William Waagner i biografiske opslagsværker og leksikoner. De væsentligste trykte kilder er Bente Teilmann Aalunds forord til *William Waagner 1900-1942. Digte i udvalg* (1992), samme forfatters *En digter og hans velgører. Et essay om forholdet mellem William Waagner og Johannes Buchholtz* (1993) og Tom Kristensens forord til *Tatersind. Digte i Udvalg* (1943). Tom Kristensen, der som tidligere nævnt havde oplevet Waagner på nært hold, fremhævede i sin biografiske skitse af Waagner, at faren, der var møllebygger, rejste en del rundt i arbejdsmedfør, og at han fra morens side skulle have taterblod i årerne, og der "var saaledes uroligt Blod paa begge Sider" (Waagner 1943: 6). Det er rigtigt, at faren, Kristen Julius Nielsen (1860-1940), var møllebygger, men at moren, Birthe Marie Kristiansen (1880-1951), skulle have taterbaggrund, og ifølge Tom Kristensen stammede fra "Rønbjærg Tater, som kaldes de røde i Modsætning til de sorte Dejbjærg Tater" (Waagner 1943: 5), kan kilderne ikke bekræfte. I Aksel Sandemoses portrætessay uddybes tatertemaet, og det passede også som fod i hose med Tom Kristensens opfattelse af Waagners "uroelige" personlighed og hans forfatterskabs ubændighed. Spørgsmålet er dog, om denne stereotype opfattelse af Waagner ikke blot var en slags ønsketænkning fra Kristensens side.

William Waagner, der også gik under navnet William Vaagner Nielsen, blev født 13. april 1900. Forældrene var ganske opfindsomme, når det gjaldt navngivningen af deres børn, der fik fantasifulde navne som Niels Methenius Venstrup, Arnart Theodor, Harald Rosvang og Nancy Chrestence Rose. William voksede op på landet, lidt syd for Holstebro, og efter konfirmationen gik han faren til hånde i et par år. Men da var digterdrømmen allerede tændt. Waagner kom i kontakt med kendte forfattere som Johan Skjoldborg (1861-1936), Johannes Buchholtz (1882-1940), Bertel Budtz Müller (1890-1946) og Otto Benzon (1856-1927), der alle på den ene eller den anden måde hjalp Waagners karriere på gled og støttede ham, også økonomisk. Således blev der samlet penge ind til ham, for at han kunne komme på højskole (Ry), og i 1919 var han (kort tid) på Silkeborg Seminarium. Året efter fik Waagner sit gennembrud som digter med digtsamlingen *Knøs og Tøs*.

Ind og ud af søgelyset

Mig bekendt dukkede William Waagners navn for første gang op i offentligheden i dagbladet *Politiken*, som 31. marts 1919, altså året for debutbogen *Drengegens Sange*, offentliggjorde digtet "Hjem – hjem til Heden!" Digtet ledsagedes af følgende introduktion:

Forfatteren af nedenstaaende Digt er en jysk Knøs paa en snes Aar, som nu og da har sendt os et lille Digt, som i Anslaget mindede os om afdøde Mads Hansen. Han var nu nylig her i Byen, og under et Besøg i Redaktionen bad vi ham skrive et Par Vers om sit Indtryk af Hovedstaden. Han skrev derpaa følgende Strofer. (*Politiken*, 31.3.1919)

Selve digtets tekst – uden udråbstegn og uden den lille illustration, som teksten i avisen var forsynet med – blev genoptrykt i *Digte i udvalg* (1992: 34) og Tom Kristensens store udvalg *Tatersind* (1943: 31). I øvrigt er henvisningen til digterbonden Mads Hansen (1834-1880) ganske interessant. For det første, fordi Hansen, i modsætning til Waagner, var en yderst stedbunden forfatter, og for det andet, fordi hans digt "Opvåvni" (1870), bedre kendt som "Fo' ajle di små blomster, dæ' dov æ' te' iår", blev den fynske "nationalsang" (Agertoft 2012). Waagners "Hjem – hjem til Heden!" kan i dag ikke gøre krav på at være en jysk "nationalsang" på linje med Blichers "Jyden han æ stærk å sej" (1846) eller H.C. Andersens "Jylland mellem tvende have" (1859).

Netop "Hjem – hjem til Heden!" viser, at Waagner følte sig bedst tilpas, når han befandt sig uden for storbyen, på "ikkesteder" og helst undervejs under åben himmel – i strid vestenvind. Og selvfølgelig besynger han (derfor) den åbne vestjyske hede, hans foretrukne digteriske biotop. I "Hjem – hjem til Heden!" er heden frem for alt tænkt som "ikkested" i kontrast til storbyen København, noget, som også digtets sidste strofe klart vidner om:

Lad saa Storbyen rumle og jage,
mig drager en skønnere Røst.
Jeg vil hjem – hjem til Heden, tilbage,
hvor Sangene gror af mit Bryst.
(*Politiken*, 31.3.1919)

Faktum er, at henvisningen til Mads Hansen så tidligt i karrieren viser, at William Waagner fra starten blev opfattet som en stærkt stedbunden digter, på trods af at han samtidig var yderst mobil og egentlig ikke slog rod nogen steder.

Umiddelbart efter Waagners første optræden i den landsdækkende avis *Politiken* forsøgte han i vinteren 1919-20 selv at udgive et tidsskrift. Men eksperimen-

mentet med *Dagen og Vejen*, som det hed, var kortlivet, og bladet gik ind efter det første nummer.

Waagner blev frem for alt kendt som digter. Med novellesamlingen *Da H.C. Andersen kom til Strinthus* (1927) viste han også sit talent som novelleforfatter. At dømme efter adskillige udtalelser i efterordene til digtsamlingerne havde han også planer om at blive romanforfatter, men han fik aldrig antaget en roman. I hans efterladenskaber findes der kun et par spredte levn, der kan fortælle os noget mere om denne side af hans forfatterskab. Siden 2003 har der dog på nettet ligget et redigeret og offentligt tilgængeligt romanmanuskript, som befinder sig i familiens eje. Det drejer sig om romanmanuskriptet til *En Moders Historie*, som ifølge redaktørerne oprindeligt skulle være skrevet i 1918 (Waagner & Christensen 2003).

Da H.C. Andersen kom til Strinthus, med undertitlen *Noveller og Beretninger*, indeholder seks tekster, hvoraf fire er noveller med skildringer af den jyske almue, lidt i stil med Henrik Pontoppidans (1857-1943) *Fra Hytterne* (1887). Bogens sidste fortælling "Under de graa Skyer" afviger fra resten og er – i stil med andre af Waagners bidske efterskrifter – et bittert opgør med den dengang kendte og magtfulde redaktør Julius Bigum (1863-1948) på *Holbæk Amts Venstreblad* samt *Jyllands-Posten*, der ifølge Waagner gjorde fælles sag med Bigum for at modarbejde ham. "Under de graa Skyer" er en ti sider lang svada – der altså fylder hele 10 % af bogen – som i grunden udelukkende handler om petitesser som udestående betalinger for et par publicerede digte og en enkelt abonnent, der nægter at modtage en bestilt bog. På trods af at Waagner utvivlsomt har ret i sin harme, løber vreden af med ham, og til sidst udbryder han, at:

jeg skylder ikke Samfundet noget. Tværtimod. Det har ikke ydet mig noget, men derimod ved sine Love taget sig en udstrakt Ret til at benytte mit Arbejde uden at yde nogen Form for Vederlag derfor – fra den Dag mit første Vers blev trykt og i ubegrænset Tid. (Waagner 1927: 81)

On the Road

Umiddelbart efter succesen med *Knøs og Tøs* (1920) begyndte Waagner på sine talrige rejser rundt i Europa. Allerede i 1922 havde han været i Norge, især i Finmarken, som blev en stor inspirationskilde for mange af hans digte og fortællinger. Under Norgesrejsen opholdt Waagner sig også hos Knut Hamsun på Nørholm (Aalund 1922: 9). Rejsen fik dog en brat slutning, da han blev sigtet for tyveri og derefter udvist fra landet (KB: Tilg. 316).

1927 blev et skæbneår for Waagner. Digtsamlingen *I Brylluppets Morgenrøde* fik en udmærket modtagelse (Waagner 1943: 8), men igen kom han på kant

med loven, og denne gang var det alvor. I stedet for i kulturspalterne begyndte Waagners navn med en vis hyppighed at dukke op under overskrifter som "Digteren William Waagner arresteret" (*Politiken*, 26.2.1927), "William Waagner. Ogsaa efterlyst for Hotelbedragerier Landet over" (*Politiken*, 28.2.1927) og "William Waagner for Retten" (*Politiken*, 17.3.1927). En konsekvens blev, at de fleste personer, der havde støttet ham med penge og gode råd, slog hånden af ham, og han blev mere og mere ugleset på parnasset.

I 1928 blev William Waagner gift med Jensine Kirstine Nielsen, født Toft (1902-55), og efter at ægtemanden havde afsonet en fængselstraf i 1930, forlod parret inklusive deres fire børn landet. Ifølge Tom Kristensen var planen,

at de vilde bosætte sig i Canada, og Kunsthandler Fr. Dam hjalp dem til London; men Rejsen kom til at gaa over Frankrig, Tyskland, Italien, Jugoslavien, Polen og Finland. I fire Aar drog Mand og Kone og fire Børn rundt med Barnevogn og Telt og opretholdt Livet ved Salg af Prospektkort. (Waagner 1943: 8)

Ifølge *Europarejsen* var anledningen til dette udvandringsforsøg, at Waagner følte sig uretfærdigt behandlet, og man mærker, at den "uforklarlige Vrede", som Tom Kristensen nævnte i sin karakteristik af Steffensen/Waagner, også spiller ind her (Kristensen 1930: 14). Waagner skriver selv:

Da vi tog hjemmefra, var det vor Plan at bosætte os i et Land med Verdenssprog. Den Behandling, som jeg havde faaet herhjemme, efter at have ofret min Ungdoms Kræfter paa at yde en Indsats i Danmarks Kultur – en Indsats, som jeg med Taknemlighed har set anerkendt af Folk, hvis Mening gælder; men uden tilnærmelsesvis at faa saa meget Vederlag derfor, som f. Eks. en pensioneret Trafikassistent – den Behandling nødte mig til, med min Kone og fire Børn, at forlade Danmark. (Waagner 1936: 29)

Selv om *Europarejsen* blot er et meget løst komponeret udkast til et større værk, indeholder teksten et antal bemærkelsesværdige beskrivelser, bl.a. af, hvordan de hutlede sig igennem ved salg af prospektkort af dem selv: "Vore Forventninger til Salget af Kortet af vor Karavane var altsaa for beskedne. [...] Og det samlede Antal, vi lod trykke og solgte under vor fireaarige Rejse gennem tyve Lande beløber sig til 240,000 Stk." (Waagner 1936: 34).

Waagner og familien vendte tilbage til Danmark i 1934, hvorefter de først boede i Holstebro, derefter på en landejendom i Sødring ved Udbyhøj, dernæst forskellige steder i Aarhus og omsider, fra 1935 på Englundgaard i Hodsager ved Aulum. Til gården, der lå i nærheden af Waagners barndomsegn, hørte ca. 30 tdr. land, og ejendommen blev købt ved hjælp af midler, der var tilvejebragt

gennem en privat indsamling blandt Waagners litterære venner og beundrere. Initiativet kom – igen – fra forfatteren Johannes Buchholtz og hans kone Olga (1878-1957) (Aalund 1993: 52).

På det tidspunkt var der imidlertid intet tilbage af den kraft og lyriske friskhed, som William Waagner havde lagt for dagen i sin debutsamling, som følgende strofe fra titeldigtet "Drengens Sang" stammer fra:

Selv om jeg staar ene, ej svækkes mit Mod,
jeg aner, at Vejen bli'r trang; –
men flytter mod Maalet jeg taktfast min Fod,
bli'r Arbejdet let ved min Sang.
(Waagner 1943: 11)

Den 19. februar 1942 døde Waagner på Englundgaard i Hodsager ved Aulum af en hjerneblødning (Waagner 1943: 9; Aalund 1992: 13), men da havde hans navn allerede i længere tid været forsvundet fra kultursiderne.

Et sted at være

William Waagners forfatterskab fylder ikke ret meget; bibliografien indeholder ca. 16, oftest ret tynde, bogudgivelser, hvoraf mange til dels med genoptryk fra tidligere bøger (jf. Andersen 1999). Desuden begrænser hans blomstringstid som forfatter sig til ikke ret meget mere end 5-6 år, fra *Knøs og Tøs* (1921) til *Skøjerens synger* (1927).

Jeg gør mig ingen forhåbninger om at være i stand til en re- eller nykanonisering af Waagners forfatterskab. Det eneste, som dette "særtilfælde" formentlig kan være med til at bevirke, er, at vi i litteraturhistorieskrivningen gør os overvejelser om, hvordan man i dag kan forholde sig materielt og æstetisk til et ikke ubetydeligt korpus af mere eller mindre husvilde, usynlige eller "stedløse" tekster og forfatterskaber. De trues med at forsvinde fra boghylderne, og måske er det netop det – allestedsnærværende – internet, vi skal sætte vor lid til. I så fald skulle det meget gerne være gedigne filologiske udgangspunkter, disse korpusser kommer til at hvile på. I stedet for at affærdige de velmenende og sikkert meget søde slægtninge og andre ildsjæle, der giver sig i lag med at lægge alskens materiale ud på nettet – mere eller mindre på må og få – kunne man overveje at bruge deres entusiasme og ressourcer til gavn for litteraturhistorisk forskning. Måske er PPSR (Public Participation in Scientific Research) en reel mulighed (Shirk 2012), som humanister burde afprøve, når man ønsker at give den "husvilde tekst" et sted at være.

Denne tilgang ville indebære, at man i langt større stil gjorde brug af de slægtshistoriske og egnshistoriske interesser, som igennem de senere årtier har

brede sig som en løbeild. Hvis man kunne benytte sig af de mange interesserede amatørhistorikere og litteraturinteresserede, der har langt mere tid til disposition end dagens (og sikkert også fremtidens) professionelle forskere, ville man ved hjælp af deres indsats og ved at stille de fornødne moderne internetbaserede værktøjer til rådighed kunne opnå helt fantastiske forskningsresultater. Måske kunne man ved hjælp af teknikker fra de såkaldte "digital humanities" lukke op for en mængde forfatterskaber, der er i fare for endegyldigt at forsvinde fra litteraturvidenskabens synsfelt – som om de aldrig har været til stede.

Henk van der Liet
Professor, Scandinavische Taal- en letterkunde,
Universiteit van Amsterdam

Henvisninger

- Agertoft, Rasmus. 2012. <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/472398>: Kultur-Bondegigtereren-ved-bækken (1.8.2012).
- Andersen, Jens. 1993. *Dansende stjerne. En bog om Tom Kristensen*. København: Gyldendal.
- Andersen, Peter. 1999. *William Waagner bibliografi*. Holstebro: Bombadillen.
- Bjørnvig, Thorkild. 1991. *Digtere*. København: Gyldendal.
- Bukdahl, Lars. 2010. *Blogdahl*. <http://bukdahl.blogspot.nl/2010/10/olsterbros-own-william-waagner.html> (8.10.2010).
- Enevig, Anders. 2007. *Sigøjnere, Tatere og danske Rejsende*. Odde: Wisby og Wilkens. <http://gravsted.dk/person.php?navn=williamwaagner> (gravsten).
- <http://www.dba.dk/platte-william-waagner-1900/id-1001231137/>
- <http://www.henrikpontoppidan.dk> (breve til og fra Waagner).
- <http://www.waagner-digte.dk/digtex.htm> (tekster og billeder af Waagner).
- Haavardsholm, Espen. 1989. *Flugten fra Jante. Et portræt af Aksel Sandemoses liv og digt*. København: Schönberg.
- Kongelige Bibliotek, Det. Tilg. 316 (indeholder sagsakter, dokumenter, psykiatriske rapporter, arrester, m.m.).
- Kongelige Bibliotek, Det. Acc. 2009/31 (indeholder især breve og et par små manuskripter til digte).
- Kongelige Bibliotek, Det. NKS 1770 (460) folio (indeholder manuskripter til nogle digte).
- Kongelige Bibliotek, Det. *Dagen og Vejen* (tidsskrift) KB: 60,-122r 4°.
- Kristensen, Tom. 1930. *Hærværk*. København: Gyldendal.
- Kristensen, Tom. 1997. *Samlede digte*. København: Gyldendal.
- Liet, Henk van der. 1997. *Kontrapunkter. En studie i Poul Vads skønlitterære forfatterskab*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Mai, Anne-Marie. 2010-11. *Hvor litteraturen finder sted. Bidrag til dansk litteraturs historie 1-3*. København: Gyldendal.

- Nøjgaard, Morten. 1974. *Litteraturens univers. Indføring i tekstanalyse*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Sandemose, Aksel. 1999. "En som kom utenfor" (2. hefte, våren 1952, s. 101-12). Årstidene. Brev fra Kjørkelvik. Oslo: Aschehoug.
- Schade, Jens August. 1926. *den levende violin – aandelige sange og sanselige*. København: Woel.
- Shirk, J.L., H.L. Ballard, C.C. Wilderman (o.a.). 2012. "Public participation in scientific research: a framework for deliberate design". *Ecology and Society*, 17(2): 29. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-04705-170229>
- Skyum-Nielsen, Erik. 2013. "En snørklet togrejse". *Information*, 23.7.2013. <http://www.information.dk/467185>.
- Vad, Poul. 1978. *Kattens anatomi I-II*. Viborg: Arena.
- Waagner, Walther & Christensen, Torben Wågner (red.). 2003. "En Moders Historie". Af William Waagner. Manuskript dateret 1918, tekstfil dateret 2003. <http://www.waagner-digte.dk/enmor-ndx.htm>.
- Waagner, William. 1921. *Knøs og Tøs*. Thisted: Galster.
- Waagner, William. 1923. *Vildskab og Lykkerus. En, der tog sig Vandringsmod*. Holstebro: Thomsens Bogtrykkeri.
- Waagner, William. 1925. *I Brylluppets Morgenrøde*. Holstebro: Chr. Dethlefsens Boghandel.
- Waagner, William. 1926. *Perikum. Fire Digte*. Holstebro: Thomsens Bogtrykkeri.
- Waagner, William. 1927. *Da H.C. Andersen kom til Strinthus*. Holstebro: Eget forlag.
- Waagner, William. 1927. *Skøjeren synger*. Holstebro.
- Waagner, William. 1933. *Nordiske Digte*. Tammerfors (?). Finland.
- Waagner, William. 1936. *Europarejsen*. Holstebro: Thomsens Bogtrykkeri.
- Waagner, William. 1943. *Tatersind. Digte i Udvalg ved Tom Kristensen*. København: Westermann.
- Aalund, Bente Teilmann (red.). 1992. *William Waagner 1900-1942. Digte i udvalg*. Holstebro Museum.
- Aalund, Bente Teilmann. 1993. *En digter og hans velgører. Et essay om forholdet mellem William Waagner og Johannes Buchholtz*. Struer: Johannes Buchholtz Selskabet.